

INTERVJU

SRBIJA PRIZIVA „MRAČNJAČKU“ RUSIJU

Ima li kraja umnožavanju država deljenjem? Izgradnja kapitalizma bez „duha kapitalizma“. Šta znači „primiti Rusiju u EU“? Moć i „slava“ ruske mafije. Razvoj EU dokaz je da je Evropa prihvatila „američki izazov“

Za LIMESplus govori Mihajlo Mihajlov

DOGAĐAJIMA KOJI SU POČETKOM

devedesetih godina označili otvaranje novog istorijskog poglavlja, kako u bivšem Sovjetskom Savezu, tako i u bivšoj Jugoslaviji, o nacionalizmu kao poslednjem stadijumu komunizma, o tegobnoj tranziciji i izgradnji "kapitalizma" bez "duha kapitalizma", o ruskoj kulturi i ruskoj mafiji, nacionalistima i "geopolitičarima", o tome šta zapravo znači "primiti Rusiju u EU" i mnogim drugim pitanjima, za **LIMESplus** Mihajlo Mihajlov.*

MIHAJLOV: Ja sam mnogo puta govorio o tome kako su me u Americi za vreme nekih konferencija ili predavanja u dalekim provincijskim državama ljudi pitali – Vi ste iz Jugoslovakije, zar ne? – spajajući tadašnju Jugoslaviju i Čehoslovačku u jednu državu. Takvo nepoznavanje daleke geografije karakteristično je za

---

* Mihajlo Mihajlov (Mihail Nikolajevič Mihajlov) rođen je 1934. u Pančevu u porodici ruskih emigranata. Školovao se u Sarajevu, diplomirao u Zagrebu, a kao profesor moderne ruske literature na zadarskom Filozofskom fakultetu prvi put je uhapšen 1965. godine (zbog knjige „Le-to moskovsko“ i tekstova objavljenih u jugoslovenskoj i zapadnoj štampi) i osuđen na tri i po godine zatvora i četiri godine zabrane javnog istupanja. Nekoliko godina po izdržavanju prve kazne ponovo je uhapšen i osuđen na sedam godina robije zbog „neprijateljske propagande“. Odležao je tri godine i dva meseca, a potom, godinu dana posle izlaska iz zatvora, uz prinudnu izlaznu vizu odlazi u Ameriku. Nakon toga oduzeto mu je državljanstvo i zajedno sa Milovanom Đilasom proglašen je za „najvećeg neprijatelja režima“.

obične Amerikance, mada nisam siguran ni da bi mnogi Evropljani pokazali temeljitije znanje o državama Centralne Amerike. U svakom slučaju, ni tada nije bilo lako objasniti gde se nalazila Jugoslavija i po čemu se razlikovala, recimo, od Čehoslovačke ili Bugarske – a šta li će biti sada, nakon ovih procesa u kojima su se nove države takoreći nedeljno rađale, tačnije, razmnožavale deljenjem kao primitivni organizmi? Bojim se da novu geopolitičku kartu sveta neće moći da zapamte ni mnogi učeni ljudi, a o običnim građanima i da ne govorimo.

Kako god bilo, rezultat je taj da se već sada umesto imena Hrvatska, Srbija i Crna Gora, Makedonija, Bosna i Hercegovina, pa i Albanija, sve češće upotrebljava samo jedan pojam – Zapadni Balkan, umesto imena Tadžikistan, Uzbekistan, Kirgistan itd., pojam Centralna Azija, a umesto imena Estonija, Litvanija, Letonija pojam – rejon Baltika. A ipak, čini se da se umnožavanje država deljenjem još neće zaustaviti. U Ruskoj Federaciji živi više od sto raznih naroda od kojih mnogi, kao i kod nas, uostalom, kao kontraargument svojim separatističkim težnjama očitno nisu spremni da uvažavaju koncept zajedničkog ekonomskog, finansijskog, odbrambenog ili kulturnog prostora.

U tom smislu postoji sličnost u događajima u bivšem SSSR-u i bivšoj Jugoslaviji, kao što postoji i u aktuelnim događajima u Rusiji i Srbiji. I to ne samo zato što su oba naroda pravoslavna. Jer i Grci su pravoslavni, pa je Grčka u EU i daleko je napredovala u odnosu na ono što je nekada bila. Posebno u odnosu na vreme pre Drugog svetskog rata kad je Jugoslavija bila razvijenija od nje.

Ali, iako je na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza proces dezintegracije za sada relativno bezbolnije tekao, nacionalizam nastavlja da jača i još se ne zna šta će tamo biti. Počelo je tako što je neposredno po dolasku na vlast u Rusiji Boris Jeljcin sa predsednicima Ukrajine i Belorusije potpisao dogovor o osamostaljenju svih sovjetskih republika i tako praktično raspustio Sovjetski Savez. Osnovni cilj tog dogovora u kojem čak nije bio pozvan da učestvuje ni Nazarbajev, iako je Kazahstan ogromna i vrlo važna republika, bio je obaranje tadašnjeg predsednika SSSR-a Mihaila Gorbačova.

Tokom boravka u Americi Mihajlov je kao gostujući profesor predavao književnost i rusku ne-marksističku filozofiju na najuglednijim, kako američkim, tako i britanskim i drugim zapadnoevropskim univerzitetima. Radio je i za Radio Slobodna Evropa kao analitičar i komentator u Minhenu i Vašingtonu, a od 1994. je viši naučni saradnik programa *Transitions to Democracy, Elliot School of International Affairs*, na Univerzitetu *George Washington*. Od 1999. saradnik je *Hudson Institute*, a 2000. je bio gostujući profesor i na Državnom univerzitetu u Moskvi.

Mihajlov je autor velikog broja članaka i eseja prevedenih na mnoge evropske i azijske jezike, a najpoznatije knjige su mu *Leto moskovsko* (1965), *Ruske teme* (1968), *Podzemne beleške* (1976. i 1982), *Nenaučne misli* (1979. i 2004), *Domovina je sloboda* (1994) i *Planetarna svest* (1982. i 2001). Dobitnik je brojnih međunarodnih nagrada i priznanja, među kojima je i godišnja nagrada Međunarodne lige za ljudska prava.

Gorbačov, naravno, nije hteo da likvidira Sovjetski Savez, kako su mu mnogi pripisivali, već je mislio da je moguće da se on reformiše. Sada se, međutim, čini da bi i u Sovjetskom Savezu sve to bolje prošlo da je i Gorbačov išao kineskim putem. Jer, iako u Kini još uvek nema „glasnosti“, to jest otvorenosti, ekonomske reforme su naveliko u toku – a to, ranije ili kasnije, i u desnim i u levim diktaturama mora dovesti do otvorenosti društva.

Gorbačov je, dakle, krenuo drugim putem, ali je u jednom trenutku izgledalo kao da se i sam uplašio promena koje je pokrenuo. Jer, da bi čovek bio reformator, mora biti neobično snažna ličnost – što on, nažalost, nije bio. Štaviše, neretko se, kad se radilo o nepopularnim i problematičnim merama, poput masakra u Tbilisiju ili Vilnusu, na primer, skrivao iza drugih tvrdeći da on to nije naredio i da ništa nije znao o tome. Zato su, kad se dogodio onaj čuveni neuspeli puč, mnogi posumnjali da je on stajao i iza njega, nazivajući taj događaj „potemkinovskim pučem“. Te sumnje ni danas nisu do kraja otklonjene.

I zaista je bilo mnogo nejasnog u tim događajima i mnogo toga što je govorilo u prilog teza da Gorbačov jeste pripremao radikalni zaokret u politici – tipa onog koji je pokušao da sprovede kratkotrajni Državni komitet za vanredno stanje, kako je sebe nazivalo osam vodećih pučista – ali da je u poslednjem trenutku odustao, te da su pučisti krenuli u akciju sami.

No, Gorbačov je posle toga, hteo ne hteo, bio prisiljen da raspusti Komunističku partiju koja je, uprkos svemu, još uvek bila njegov glavni oslonac, a onda su Jeljcin i ostali, da bi se rešili prvog izabranog predsednika Sovjetskog Saveza, raspustili državu. Ako nema Sovjetskog Saveza – nema ni Predsednika SSSR-a. Malo se ko pritom seća i da je, ubrzo po dolasku na vlast, Jeljcin otvoreno tražio da Rusija bude primljena u NATO i da je NATO, što je najneverovatnije – to odbio. Prosto nisu shvatili da je to zapravo predaja Rusije.

Svi ti događaji su se inače odvijali u situaciji kad su praktično u svim republikama SSSR-a, kao i Jugoslavije, na vlasti bili bivši partijski sekretari koji su u međuvremenu postali nacionalisti. Kod nas su to bukvalno bili svi izuzev Alije Izetbegovića, koji je bio religiozni disident, kažnjavan zatvorom. Tuđman istina nije bio sekretar CK republičkog Saveza komunista, ali njegov dugogodišnji položaj šefa Personalnog odseka JNA bio je u rangu Sekretara CK.

Tito i Kemal Paša Atatürk

LIMESplus: I tu se opet vidi da stvari manje-više idu sličnim putem – dakle, vode jačanju nacionalizma?

MIHAJLOV: Mehanizam je bio isti. Ti partijski sekretari su hteli da sačuvaju vlast, a to se najlakše moglo ako zaigraju na kartu nacionalizma. Mada ja

ne verujem da je Milošević zapravo bio nacionalista. Siguran sam da bi on postao i katolik da je trebalo, samo da bi sačuvao vlast. Vlast je bila jedino što ga je interesovalo.

Problem je što su njega podržavali nacionalisti koji su ranije bili u opoziciji – i Društvo književnika i Akademija nauka i svi ostali. Štaviše, on je prvi napravio Memorandum Akademije i onda shvatio da čini grešku jer preko njega može da pridobije i te nacionaliste i predstavnike sličnih, nekada opozicionih i čak liberalnih ideja, a time i da sebe predstavi u nekom tobože novom, liberalnom i nekomunističkom svetlu.

Ja sam često govorio da bi za Jugoslaviju najbolje bilo da je Tito hteo, da kao Kemal Paša Atatürk, silom sprovede neke promene ili da dekretom uvede višepartijski sistem. A mogao je da uspe, jer mu to ne bi ugrozilo vlast i jer je imao na raspolaganju kompletan državni aparat i sve institucije. I plus, ogromnu podršku građana i finansijsku pomoć Zapada koja je od 1951. do 1981. iznosila oko sto milijardi dolara. Za zemlju bi čak i tako „zaveden“ višepartijski sistem bio bolji nego jednopartijski i Jugoslavija je, kao što je bila „izlog socijalizma“ u koji su druge zemlje Istočnog bloka gledale kao u Ameriku, mogla da postane „izlog tranzicije“. Ali njemu nije padalo na pamet da pristane na podelu vlasti.

A da je uspela da se demokratizuje pre raspada, Jugoslavija svakako ne bi završila ovako tragično. Primera radi, u Španiji su posle Franka najpre održani federalni višepartijski izbori, a tek onda provincijski – u Baskiji, Kataloniji i drugim provincijama od kojih bi se mnoge, da je redosled izbora bio obrnut kao kod nas, sigurno otepile i verovatno i tamo dovele do raspada zemlje.

U Jugoslaviji su savezne izbore sprečili Milošević i Kučan, iako je i tada bilo jasno da ta država ima šanse da postane simbol uspešne tranzicije. Ali, Srbi i Slovenci nisu dozvolili da se savezni izbori održe pre republičkih, čime je savezna vlast praktički razvlašćena i učinjena fiktivnom. Realna vlast je prenetna na republike i partijski sekretari koji su ih vodili logično su upotrebili nacionalizam da bi sačuvali vlast. Tako su stvoreni uslovi za krvavi scenario koji je usledio.

"Geopolitičari" i ostali zaverenici

LIMESplus: Da li to znači da je Adam Mihnjik u pravu kad kaže da je „nacionalizam poslednji stadijum komunizma“?

MIHAJLOV: Verovatno. Staljin je, recimo, taj obrt ka nacionalizmu učinio još za vreme Drugog svetskog rata, pa je posle, što je najparadoksalnije, Titov sukob s njim tumačen i kao odbrana internacionalizma. No, svaki i najmanji komunistički pokret po ideji je bio internacionalan. Čak je i Albanija, kad se otkočila od Kine, sebe predstavljala kao centar internacionalnog pokreta.

U svakom slučaju, mene brine što se danas u Srbiji, a posebno u Rusiji, vrlo malo pažnje poklanja jačanju ekstremnih nacionalističko-boljševičkih pokreta. Glavni ideolozi tih pokreta u Rusiji i kod nas uveliko se prevode i stižu sledbenike, a jedan od njih, Aleksandar Dugin, koji je postao zvanični savetnik bivšeg šefa Dume Seljeznova, u svojoj knjizi „Apsolutna domovina“ poziva na poslednju, najradikalniju revoluciju koja treba da uništi ne samo nepravedni društveni sistem, već i sav nepravedni materijalni svet na zemlji, da uništi samu egzistenciju – što ga, paradoksalno, približava ekstremnim muslimanskim fundamentalistima.

Taj Dugin, uzgred rečeno, uređuje ruski časopis Geopolitika koji, osim tamošnjih, okuplja i najžešće srpske nacionaliste tipa Dragoša Kalajića, Koste Čavoškog i sličnih, koji geopolitiku pre svega vide kao teoriju zavere. I to zavere protiv pravoslavnog i slavenskog sveta.

Tokom zimskog semestra 2000. godine, kad sam predavao na Državnom univerzitetu u Moskvi, posmatrao sam Duginove mitinge na kojima je bilo desetina hiljada studenata i bio zburjen činjenicom da niko od predstavnika liberalne inteligencije ne reaguje na njega. Jednostavno ga ignorišu i puštaju da propagira svoje smešne, ali opasne ideje, kao što su mnogi svojevremeno ignorisali i puštali Hitlera. Vidim na internetu da taj Duginov časopis izlazi i na engleskom jeziku i da ga mnogi prevode i citiraju kao vođu Evrazijskog pokreta. Istina je da je s tim njegovim idejama – na primer o predstojećem sukobu ljudi zemlje (to je evrazijski kompleks) i ljudi mora (Engleska, Amerika i dr.) koji će se, kako on kaže, nužno završiti pobedom „zemljana“ i biološkim istrebljenjem ovih drugih – potpuno suludo ozbiljno polemisati, ali činjenica da se one prevode i da njegovih knjiga i sledbenika i ovde ima koliko hoćete, ipak obavezuje liberalnu inteligenciju da se ozbiljno suprotstavi tome. Ali, ta liberalna inteligencija je i tamo, kao i u Srbiji, gotovo potpuno razbijena i neorganizovana. Neki su nastradali ili ubijeni, isto kao ovde, neki su u emigraciji...

Oni koji su ostali, nažalost, ne mogu da se dogovore najpre oko toga ko će biti lider, a onda ni oko bilo čega drugog. I mada bi zajedno mogli da osvoje oko 12 odsto glasova, ostaju razjedinjeni i ne uspevaju pojedinačno da dobiju ni pet odsto. I to je isto kao ovde. Neverovatno je kako se nacionalisti, pa i mafija, lako dogovaraju i udružuju, a liberali nikako.

Ipak, nadam se da čovečanstvo neće izvršiti samoubistvo na koje pozivaju ekstremisti. Uostalom, ruska kultura nikada nije bila nacionalistička, već uvek planetarna, ili današnjim jezikom rečeno – globalna, i možda će zato uspeti da savlada pošast ekstremističkog fundamentalizma svake, pa i ove vrste.

Zanimljivo je, međutim, da je ta zaista zapanjujuća ruska kultura u Srbiju retko dolazila direktno iz Rusije. U 19. veku to je donekle bilo razumljivo jer

je srpska politika pokušavala da balansira između Beča i Moskve. I tada su – što je paradoksalno, ali istinito – u Hrvatskoj među intelektualcima bile jače proruskije simpatije nego u Srbiji. Prva knjiga jednog od najvećih ruskih filozofa tog doba Vladimira Solovjeva štampana je na ruskom jeziku, ne u Rusiji, nego u katoličkoj Hrvatskoj, i čak uz finansijsku podršku biskupa Štrosmajera. Štaviše, sve do dolaska HDZ na vlast, u Zagrebu je postojala ulica sa imenom Solovjeva.

Isto tako, prva i najbrojnija izdanja Berđajeva pojavila su se prvo u Hrvatskoj, a ne u Srbiji. U Srbiji su čak i pisci kao što su Tolstoj, Dostojevski ili Turgenjev „otkrivani“ i prevedeni tek pošto bi bili priznati na Zapadu, posebno u Francuskoj. I to se ponavlja i sada. Neshvatljivo zašto.

S druge strane, direktno iz Rusije ovamo je dolazilo i dolazi samo ono loše. Ti mitovi i kvazimitovi, recimo.

LIMESplus: Da li je došlo vreme da Srbija konačno demitologizuje svoj odnos prema Rusiji ili je za tu vrstu otrežnjenja još (uvek) rano?

MIHAJLOV: To se u izvesnom smislu već desilo jer je Rusija, koja na sve načine pokušava da se približi Americi i Zapadu uopšte, podržala Haški sud, na primer. Kina se uzdržala, a Rusija je aktivno ustanovila taj sud i on je sada isto toliko ruski, koliko i američki. Shodno tome, pošto je članica Kontakt grupe koja insistira da se tom sudu izruče svi optuženi za ratne zločine, i pošto se nije ogradila od tog zahteva, znači da je to istovremeno i njen stav. Dakle, Rusija je već jasno dala do znanja Srbiji da više neće da izigrava nika kvu „majku“ i da ima svoje interese koje sledi.

Problem je, međutim, što je Srbija dugo odbijala to da shvati i što u tim svojim očekivanjima ona zapravo priziva onu „mračnjačku“ Rusiju koja ni samoj Rusiji ne treba i s kojom ni ona ne zna šta će. Dovoljno je setiti se samo te žive saradnje Duginovih i ovdašnjih „geopolitičara“, saradnje naših književnika, političara, pa i vojskovođa sa vođom nacional-boljševičke partije Rusije Limonovim kojem su čak omogućili i da puca po Sarajevu, ili ideje počasnog građanina Zemuna Žirinovskog i Šešelja o ujedinjenju Rusije, Belorusije i Jugoslavije koja je lansirana za vreme bombardovanja.

Nasuprot tome, predsednik Srbije Boris Tadić pokušava malo da aktivira veze i saradnju sa tom evropskom linijom u Rusiji koja, naravno, nije mala i daleko je snažnija od evroazijske – ali je u suštini sve to još daleko i ima malo odjeka u ovdašnjoj javnosti. Na žalost, ovde se više zna i govori o nekakvom ruskom „guslaru“ koji na skupu posvećenom Šešelju i njegovoj „pravednoj borbi“ protiv Haškog tribunala uz pesmu izjavi da je Kosovo srce Pravoslavlja i da čitav pravoslavni svet treba da ustane u njegovu odbranu.

Crkva i država – kolegijalni zagrljaj

LIMESplus: Koliko je ta ideja o „pravoslavnom svetu“ uopšte prisutna u zvaničnoj politici Rusije?

MIHAJLOV: Malo. Tamo je crkva bila u goroj situaciji nego ovde, mada je i ovde bila pod kontrolom Udbe. Ali tamo je u Centralnom komitetu postojao poseban odsek zadužen za nju i nedavno su objavljena dokumenta koja direktno dokazuju da je Aleksej II bio NKVD-ovac. A sad je on Patrijarh moskovski i cele Rusije i grli se i ljubi s Putinom za verske i državne praznike. Ali pošto je i Putin takođe bivši NKVD-ovac, onda je to nekako logično i ispada kao poljubac bivših kolega.

Kako god bilo, ne treba zaboraviti da je Putin vrlo vešt političar i da i u toj igri sa crkvom, kao i u većini drugih oblasti dosta vešto balansira. Bio sam u Moskvi u vreme kad je on vratio melodiju sovjetske himne samo sa drugim rečima i time izazvao veliki otpor liberalne inteligencije. I dok je ona tim povodom pripremala oštre proteste i demonstracije, on je učinio nešto što nijedan dosadašnji šef Rusije nije učinio. Upravo tih dana, povodom stogodišnjice prestoničke sinagoge, u Moskvu je došao Natanjahu i Putin se, sa jevrejskom kopicom na glavi, pored Natanjahua sa istom tom kopicom, pojavio na svim televizijama. Ljudi su bili potpuno zaprepašćeni tim prizorom upravo zbog latentnog antisemitizma u današnjoj Rusiji, pojačanog činjenicom da su brojni tajkuni jevrejskog porekla. Ali Putin je tako odmah neutralizovao priču o himni.

U svakom slučaju, iako je i u Rusiji vidno prisutan taj demonstrativni povratak velikog broja ljudi, odnosno i društva i države, ne toliko crkvi i tradicionalnoj veri predaka, koliko ritualima predaka, u njenoj zvaničnoj politici nema mnogo tog „pravoslavnog“.

LIMESplus: Rusija je izabrala EU?

MIHAJLOV: Rusija bi vrlo rado ušla u EU, kao što je htela da uđe i u NATO – samo niko neće da je primi. Zato je Putin na izborima i podržao Bušu. I ne samo podržao, nego rekao da bi, ako bi Buš izgubio, to bila pobjeda terorizma i da se on zato potpuno slaže s Bušom kad je reč o preventivnim udarima. Još je najavio da je i sam spreman da udari po Kuvajtu i Saudijskoj Arabiji zato što oni, navodno, finansiraju čečenske pobunjenike. Jednostavno, svet se totalno izokrenuo.

Ali, pitanje je šta uopšte znači to – primiti Rusiju u EU. Šta činiti s njom? Problemi su slični kao u Srbiji, ali su u Rusiji nemoguća rešenja koja u Srbiji čak i najdobronamerniji ljudi, s obzirom na to da se izlaz sve manje vidi, smatraju poželjnim. Dakle, da NATO okupira Srbiju ili da UN uspostave protektorat i postave nekog Pedija Ešdauna kao u Bosni.

Naime, manje-više je jasno da se ovde, usred Evrope, ne može ostaviti nekakva crna rupa. To je kao kad bi se na hajveju Njujork-Vašington, gde ima po šest traka za vožnju u svakom pravcu, pojavila zaprežna kola. Napravio bi se užas. Zato je moguće i da će Srbija, uprkos svemu, najpre ipak dobiti neke pare i pomoć da se nekako podigne. Ali ako to ne uspe, onda će morati da nas okupiraju i da uspostave neku vrstu protektorata.

Ali Rusija se ne može okupirati. Niti tretirati kao Srbija. Rusija je zemlja koja je tri puta okupirala Berlin, jednom Pariz...

To su, ma šta umišljali naši nacionalisti koji tvrde da Evropa tobože na Srbiji isprobava rešenja koja sprema za Rusiju, te da je zato potrebna „zajednička borba“ – sasvim druge i neuporedive političke i psihološke relacije.

Država kao fabrika

LIMESplus: Za ulazak u EU postoje i jasno definisani ekonomski standardi. Koliko je Rusija blizu ili daleko od njih?

MIHAJLOV: Čak i da Sovjetski Savez nije „raspušten“, on ne bi mogao da opstane jer se njegova ekonomija raspala. A raspala se jer je cela država zapravo građena kao jedna fabrika. Iz tog razloga je i novoizabrani predsednik Ukrajine Juščenko maltene prvog predsedničkog radnog dana išao najpre u Moskvu, pa tek onda dalje. Jednostavno je tamo sve bilo povezano – industrija, poljoprivreda, energetika, trgovina, armija, obrazovanje, sve. Zato se, gotovo istovremeno, sve i svuda i našlo u haosu. Ali, nemali doprinos produblivanju tog haosa dala je i „šok terapija“ koju su propisali zapadni eksperti.

Ideja je bila da se jednim ubrzanim procesom razbiju ostaci komandno-planske privrede i pređe na sistem u kojem tržište i tražnja određuju cene. Ali, ta zamisao je propala iz više razloga. Jedan od njih je bio upravo taj što je sovjetska privreda, kao i država, bila toliko centralizovana da su brojne industrije građene i postojale samo u „jedinici“. Tako je, recimo, u celom SSSR-u postojala samo jedna fabrika filtera za cigarete koja je sada ostala izvan Rusije, na Kavkazu, dok su pogoni za preradu pamuka, čiji je SSSR bio veliki izvoznik, postojali samo u Uzbekistanu.

Na taj način bilo je monopolisano oko 60 odsto industrije, tako da liberalizacija cena, nasuprot očekivanjima, nije vodila porastu proizvodnje radi ostvarenja većeg profita, već porastu cena i padu proizvodnje. Drugi razlog bilo je odsustvo velike i ozbiljne finansijske podrške Zapada koja bi bila namenjena ne održanju bivših sovjetskih gigantskih kombinata gubitaša, već stvaranju zaštitne socijalne mreže koja bi pomogla milionima ljudi da relativno bezbolnije prežive godine prelaska iz te komandno-planske u normalnu privredu.

A koliko je ova prva bila nenormalna ilustruje i jedan primer koji je sovjetska štampa obelodanila u vreme Perestrojke i o kojem se sigurno nikad ne bi saznalo da nije počelo liberalno doba Gorbačova. Naime, 1987. godine se jedna ribarska flota koja je lovila u Ohotskom moru našla u neuobičajenoj situaciji jer su se dva prateća broda prerađivača ribe pokvarila i vratila u Vladivostok. Ribarski brodovi su nastavili da love ribu i stavljaju u zamrzivače, ali pošto brodova prerađivača, na koje su povremeno morali da istovaruju ulov, nije bilo na vidiku i pošto mesta u zamrzivačima više nije bilo, a plan se morao ispuniti – obratili su se Ministarstvu ribarstva koje je bilo nadležno za njih. Brodovi prerađivači su, pak, bili u nadležnosti Ministarstva prehrambene industrije. I kako je neispunjenje plana ulova značilo manje plate i zastoj u karijeri za sve – od kapetana ribarskog broda, do ministra ribarstva – odlučeno je da se nastavi sa ribolovom kao da se ništa nije desilo. Tako je smrznuta riba s vremena na vreme izbacivana u more da bi mogle da se zamrznute nove količine i plan je bio „ispunjen“!

Uzgred, Amerikanci su, posle pada Sovjetskog Saveza, bili potpuno zapanjeni onim što su njihovi stručnjaci u toj zemlji zatekli. Znali su da su mnoge cifre o proizvodnji raznih dobara naduvane i preuveličane, ali nisu mogli da shvate da nečega što je godinama uredno postojalo u statistikama – u stvarnosti uopšte nema. Da ne postoje čitave sfere proizvodnje.

I kad na sve to primenite „šok terapiju“, onda logično dobijete kontraposledice koje pogoduju procvatu kriminala i stvaranju mafijaških organizacija čvrsto isprepletenih sa dotadašnjim strukturama KGB-a, kao i daljem urušavanju svih institucija i totalnom kolapsu ne samo privrede, nego i svih materijalnih i duhovnih osnova društva. Dakle, kontraposledice koje direktno dovedu u pitanje egzistenciju miliona ljudi potpuno nepripremljenih za život u uslovima „divljeg kapitalizma“.

Ipak, najhaotičnije je, rekao bih, stanje duhova ili neka vrsta idejno-duhovnog vakuuma koji se tamo gotovo fizički oseća.

LIMESplus: Kapitalizam se gradi bez „duha kapitalizma“?

MIHAJLOV: Upravo zato što nema tog duha taj kapitalizam i jeste tako divalj. To se ne može raditi bez jasne ideološke i idejne podloge. I upravo je istinski pluralizam ono što tu nedostaje i što je ključna vrednost zapadne Evrope. Ona je stečena još u vreme kad je priznato da nijedna strana u crkvi zapravo nije pobedila – pa ni rimski Papa. To je otvorilo mogućnost pluralizma i dijaloga – i onda se širilo dalje i u smislu partijskog mišljenja i kako god hoćete i kasnije bilo samo preneto u Ameriku.

Ali u pravoslavnim društvima ta vrsta pluralizma, na žalost, nije priznata. U njima još od Vizantije ide ta teza da je crkva uvek nacionalna i da nema

pluralizma. Mi smo ortodoksi – jedini pravi i postojimo samo u zajednici, kolektivu – otadžbini, crkvi, naciji. I naš „car“ je bogom dan. To odsustvo pluralizma i individualnosti je vrlo važno i najteže se menja. Naročito ako je još dopunjeno dugim periodom totalitarnog ili autoritarnog sistema u kojem „ma-se“ po definiciji zamenjuju ličnost.

Govorite li "mafijaški"

LIMESplus: Pomenuli ste procvat organizovanog kriminala kao logičnu posledicu divlje tranzicije. I tu postoje sličnosti sa Srbijom?

MIHAJLOV: Devedesete godine u Rusiji su bile iste kao Miloševićeve godine u Srbiji kada je i ovde nastala simbioza privrednog i drugog kriminala sa policijskim i ostalim organima države. I generalno se tranzicija u Rusiji odvija u istom ili sličnom smislu kao i ovde i suočava sa sličnim problemima. Pre svega, da bi tranzicija bila uspešna, potreban je ogroman novac. A ko je spreman ovde da uloži? Ili tamo?

Iz Rusije godišnje više kapitala izlazi nego što u nju ulazi. I gotovo sve je povezano sa mafijom. Pa ipak, Putin nije hapsio Hodorkovskog zato što je tajkun, nego zato što je finansirao opoziciju. Ovde, međutim, trenutno nema politički tako moćne i jake ličnosti kao što je Putin koja bi pokušala da, kao on, stavi pod kontrolu ovdašnje tajkune. Štaviše, Bogoljub Karić, recimo, kao jedan od tajkuna iz Miloševićevih vremena, sada stvara nekakav politički pokret koji treba da zaštiti njegov kapital i uz ekonomsku mu doda još i političku moć. Đavola bi on u Rusiji stvarao pokret – tamo bi bio zbrisan i sedeo bi u zatvoru.

Uostalom, jasno je da su ti novobogataši sve samo ne demokrate. Čak i kad finansiraju demokratske pokrete kao što su to činili Berezovski i Hodorkovski. Jer, da bi neko postao dolarski milioner ili milijarder u roku od par godina i to u uslovima totalnog raspada države i razaranja društva, on je morao da bude spreman na sve. To znači na saradnju i sa mafijom i sa policijom, na sve moguće prevare, pa često i na direktni kriminal.

Uzgred, sva ona mnogobrojna nerasvetljena ubistva biznismena i raznih manjih ili većih mafijaša koja su se čitavu deceniju dešavala u Beogradu i u celoj zemlji, predstavljaju samo senku svakodnevnih dešavanja u ruskim gradovima, naročito u Moskvi. I takođe ne vidite da vlast preduzima značajnije korake na rasvetljavanju tih zločina.

Istina, za Putina i celokupnu vlast u Rusiji sada radi jedan psihološki obrazac koji je svojevremeno mnogo pomogao i Musoliniju i Hitleru. A to je prilično rasprostranjeno uverenje građana da je bolje imati vlast samo jedne „čvr-

ste ruke“, nego vlast bezbroj kriminalnih grupa. Za vreme Musolinija sicilijanska mafija je, ako nije bila uključena u vlast, praktično prestala da postoji i ponovo se aktivirala tek sa dolaskom Savezničkih snaga u Italiju 1943. Slično je bilo i sa kriminalom u Rusiji. Pre dolaska boljševika na vlast Rostov i Odesa bili su centri ruskog svirepog gangsterizma. Sve je to „nestalo“ za vreme Staljina, a sada se aktiviralo stotrukum snagom.

No, nakon dolaska Putina na vlast neki od najmoćnijih ruskih tajkuna pobjegli su na Zapad i tamo odneli svoj novac, dok su mu neki koji sigurno nemaju ništa manje poreskih, finansijskih, pa i kriminalnih grehova nego što ih imaju Hodorkovski ili Berezovski, iskazali lojalnost. I on ih ne dira. Putin je, inače, za vreme Jeljcina, kao bivši KGB-ovac, bio šef nove ruske službe bezbednosti i nema sumnje da i danas drži pod kontrolom većinu grupacija bivšeg KGB-a. To je i bio jedan od glavnih razloga što ga je Jeljcin izabrao za svog naslednika, računajući valjda da će, ako zatreba, Putin moći da mu garantuje imunitet od progona za razne finansijske i druge malverzacije.

I kao što je Jeljcin njega pripremio za vlast, tako će verovatno i Putin izabrati i pripremiti svog „naslednika“ na državnom kormilu, dok će on, kao šef najveće partije, ili na neki drugi način, zadržati stvarne poluge vlasti. I to neće biti ništa novo za Rusiju. Jer i za vreme celog perioda Staljinove diktature koja je trajala preko četvrt veka, zvanični poglavar Sovjetskog Saveza bio je beznačajni Mihail Kalinjin, dok je Staljin bio „samo“ generalni sekretar KPSS.

LIMESplus: Ruska mafija je postala globalni fenomen i globalni problem?

MIHAJLOV: Zanimljivo je da je za mnoge ovdašnje „rusofile“ otkriće postojanja moćnog ruskog kriminalnog miljea izazvalo veliko iznenađenje. Neki su čak pojavu mafije i procvat kriminala u Rusiji tumačili kao rezultat „poraza radničke klase u borbi sa kapitalističkim svetom“ u vreme vladavine Gorbačova. To, naravno, nije tačno i svedoči o nepoznavanju istinskih prilika u Rusiji koje se donekle može objasniti i tim neobično kompleksnim odnosom naših ljudi i prema Sovjetskom Savezu i prema Rusiji. Oni su prosto idealizovali „domovinu radničke klase“ i nisu znali gotovo ništa o ruskom kriminalu koji je inače „proslavio“ Rusiju još krajem 19. veka. Odnosno, skoro istovremeno kad i velika ruska književnost ili muzika. A ruska mafija je, recimo, i u vreme pred Prvi svetski rat, bila daleko poznatija od sicilijanske.

Osim toga, statistike o kriminalu, kao i o prostituciji, su sve do glasnosti Gorbačova u čitavom Sovjetskom Savezu bile dobro čuvana tajna. To je bilo u skladu sa ideološkim stavom po kome kriminal ima klasnu osnovu i korene, pa zato postoji samo u buržoaskom društvu, dok u socijalističkom, to jest, besklasnom, nema osnovu – pa zato i ne postoji.

Ipak, kriminal u Rusiji ne samo da je postojao sve vreme, nego je, budući po obimu uvek ogroman, taj kriminalni milje i te kako uticao na život običnog sveta, na njegov jezik i kulturu. Čitav niz savremenih ruskih pisaca je kultivisao „lopovski žargon“, a do sada je u Rusiji i na Zapadu objavljeno više od deset rečnika ruskog kriminalnog žargona i smatra se da je jezik ruskih kriminalaca bogatiji od svih „mafijaških žargona“ drugih jezika.

Najzad, predstavnici policija mnogih zapadnih zemalja danas ističu teškoće u borbi sa ruskim mafijašima navodeći da oni postupaju „neuobičajeno“, da poseduju neverovatnu fantaziju, da koriste sva moguća najmodernija tehnička sredstva i oružje i da su izrazito svirepi u međusobnim obračunima, kao i u tretiranju svojih žrtava. Pritom, taj tipično ruski „maksimalistički“ mentalitet ruske mafije ne predstavlja veliki izazov samo za policije širom sveta, nego i za ostale mafije na planeti.

Ukratko, ruska mafija je nešto prosto neverovatno. Ona danas drži i pola Floride i operiše zaista u globalnim razmerama. U Americi sam čuo jedan vic koji dosta dobro oslikava njenog prosečnog pripadnika. Vic, naime, govori o tome kako je jedan „novi Rus“ – što je termin za pripadnika mafije, za vreme Olimpijskih igara u Atlanti, gde su ruski sportisti triumfovali u gimnastičkim vežbama na spravama, ušao na Petoj aveniji u Njujorku u neku skupocenu zlatarsku radnju i rekao – moj prijatelj će se sutra krstiti ovde u crkvi i hoću da mu kupim neki dobar krst. Kad mu je zlatar ponudio nekoliko uobičajenih, on je zatražio neki veći i raskošniji. Zlatar je potom izneo veliki krst ukrašen dijamantima, rekavši da je to najveći i najskuplji koji ima, ali da košta pola miliona dolara. Znači, većeg i skupljeg nema – pitao je Rus. A kad mu je zlatar potvrdio da nema, žustro je rekao – dobro, pakujte ga, plaćam kešom, samo odšrafite tog akrobatu.

Kultura je nacionalna, a ne država

LIMESplus: Jednom ste rekli da kultura jeste i treba da bude nacionalna, a ne država. Da li biste danas nešto dodali tome?

MIHAJLOV: To i sad mislim. Država treba da bude pre svega demokratska i da kao takva otvori vrata razvoju svih mogućih nacionalnih kultura. Nema i ne može biti jednonacionalne demokratije, kao ni jednopartijske. I kao što nema uspešne države a da nije demokratska, tako nema nijednog velikog kulturnog centra a da nije kosmopolitski. Etnički čiste su samo primitivne i barbarске provincije.

Razvoj Evropske Zajednice dokaz je da je Evropa prihvatila „američki izazov“. A osnovna komponenta tog izazova je razdvajanje nacije od teritorije. I kao što je religiozni mir stvoren odvajanjem države od religije, tako se i do

etničkog mira može doći odvajanjem države od nacije. Pritom je zaštita individualnih građanskih i političkih prava dovoljna zaštita i protiv narušavanja etničkih prava manjina. Jer individualno pravo u sebe uključuje i nacionalno i religiozno pravo, ali ne i *vice versa*.

Dakle, onog trenutka kad građani Evrope budu imali jednaka ljudska, politička, ekonomska, kulturna i sva druga prava u bilo kojoj evropskoj zemlji, kategorije kao što su nacija, etnos, rasa – moći će da se ostvaruju isključivo u sferi kulture i više neće biti nacionalnih država, nacionalnih armija, nacionalne ekonomije u smislu u kom one danas postoje. I u kom smo mi još uvek spremni da se međusobno sukobljavamo i dokazujemo.

Pa i između Srbije i Crne Gore je izgrađena granica kao na Horgošu. Apolutno ista. Iza te granice je inostranstvo. Tamo i jeste čista „Sicilija“. Tamo se primenjuje druga valuta. Mada nije jasno zašto. Kao što nije jasno šta oni prodaju (osim hotela i kuća Rusima), šta izvoze.

Sve u svemu, ma koliko da je Marks u svom učenju varao, ipak je bio u pravu kad je tvrdio da je država zlo koje će pre ili kasnije odumreti. Jer, države u klasičnom smislu zaista odumiru. I ne ujedinjuje se samo Evropa, već će u dogledno vreme to biti tema i za Ameriku, Kanadu i Meksiko. Istina je da to ima i svojih teških strana, ali u krajnjoj liniji vodi istinskom pluralizmu, razvoju i uvažavanju ljudskih prava. Nasuprot tome, težnja za stvaranjem nacionalnih država, kako je pokazalo naše iskustvo, danas vodi u vanistorijsko bivstvovanje, mračni provincijalizam i ništavilo.

LIMESplus: Otkuda onda strah da ulazak u Evropu znači gubitak nacionalnog identiteta?

MIHAJLOV: Postoji ozbiljan problem s jezicima, koji pothranjuje te strahove. I on ne važi samo za Evropsku Uniju, već i šire. Ja mislim da bi trebalo da postoji jedan jezik koji bi služio za sporazumevanje u celom svetu. Taj jezik bi najpre UN trebalo da uvedu kao obavezan drugi jezik u sve škole u svetu. To bi upravo doprinelo očuvanju nacionalnih jezika i kultura jer bi svi mogli da pišu i razvijaju kulturu na svom jeziku, dok bi se na ovom veštačkom sporazumevali.

Tu funkciju sad obavlja engleski, kao što je u 19. veku obavljao nemački, a u 18. francuski. Ali engleski je užasno težak, sa bezbroj iznimaka, idioma itd., i nemoguće je da ga nauči milijardu i po Kineza, na primer, da ne govorimo o nacionalnom ponosu svih onih naroda koji sada pružaju otpor uticaju „engleštine“ na svoj jezik i kulturu. Takav jedan međunarodni jezik bi upravo doprineo očuvanju nacionalnih jezika i kultura.

Možda to sada izgleda kao idealistička zamisao, ali ipak mislim da će se iz čisto praktičnih razloga, pre ili kasnije, obnoviti ideja nekog esperanta koji se

može naučiti kao matematika. Jezik bez i jedne iznimke ili nepravilnosti i, što je najvažnije – jezik koji ne pripada niti jednoj naciji, već svima. Lav Tolstoj je naučio esperanto za tri meseca. To nije idealizam. Svojevremeno je esperanto bio veoma popularan i u celom svetu su postojala udruženja i škole esperantista sa velikom izdavačkom i prevodilačkom delatnošću. Međutim totalitarni sistemi – nacistički i komunistički – fizički su uništili ne samo taj pokret već i same esperantiste. Po logorima u Gulagu, te u nacističkim koncentracijskim logorima zadugo je sahranjen taj međunarodni jezik. Ne, verovati da će se čovečanstvo, upravo sada, u vreme globalizacije vratiti esperantu, ili još nekom jednostavnijem jeziku – to nije idealizam.

Idealizam je kad Lenjin u *Državi i revoluciji* celo poglavlje zabrinuto piše o tome kako da se granice Sovjetskog Saveza obezbede od navale proletera sa Zapada koji će želeti da žive u besklasnom društvu. Znamo kako se to završilo: granice su desetlećima zaista bile apsolutno bezbedne, ali da bi sprečile bežanje iz Sovjetskog Saveza.

Razgovarala Slađana Madžgalj-Žakula